

MARTIN LUTHER VE OSMANLI DEVLETİYLE İLİŞKİLERİ

Hüseyin KÖFTÜRCÜ*

Özet

Martin Luther öncülüğünde başlayan reform hareketi, Hıristiyanlık açısından dönemin manevi, politik ve sosyal ihtiyaçlarına cevap olmuştur. Reform öncesinde Endülüs Devletinde Müslüman bilginlerin etkisiyle yetişen Batılı öğrenciler Tanrı ile kul arasına giremeyeceği görüşünü gündeme taşımışlardır. Bu dönemde kiliseye ve din adamlarına karşı oluşan tepki hareketi, dinde reform ihtiyacını kaçınılmaz hale getirmiştir. Protestan Reformunun yaşandığı dönemde Avrupa, salgın hastalıklar ve Osmanlı Devletinin tehdidiyle karşı karşıyadır. Martin Luther ve oluşumuna öncülük ettiği Protestanlık, Avrupa düşünce tarihinin ve teolojik yapısının oluşumunda önemli etkenlerdir.

Reform sürecinde Osmanlı Devleti Avrupa'nın içlerine kadar ulaşmış, denge sistemiyle Avrupa devletler sisteminin bir parçası haline gelmiştir. Osmanlı'nın hâkim güç olarak Protestanlığın ortaya çıkışında dini, politik ve askeri sahada ne derecede etkili olduğu dünya ve dinler tarihi açısından önemlidir.

Avrupa'da yaşanan Reform sürecinde Protestanlar Osmanlı ile ittifaka girmeden faydalanma yolunu seçmişlerdir. Reform hareketi haçlı seferlerini ulusal temele oturtturarak Batı Devletleri ve Osmanlılar arasındaki ilişkilerin farklılaşmasını etkilemiştir. Osmanlı Devletinin Protestanlığın ortaya çıkışında ve gelişmesinde etkisi olduğu kabul edilse de teolojik bir etkisinin bulunmadığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, İslam, Luther, Protestanlık, Reform.*

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

Relations Between The Ottoman Empire And Martin Luther

Abstract

The reform movement led by Martin Luther provided an answer to the moral, social and political needs of its age in terms of Christianity. Prior to the Reform movement, students from the West, who were influenced from the scholarship in the Muslim Andalusia had started to discuss whether anyone could mediate between the individual and the God and speak in the name of Him. The reaction displayed against the church and the clerical in the end made it inevitable to start a reform in the basics of Christianity. During this period Europe was both involved in the threat by the Ottomans and in wide spread epidemic. Martin Luther and Protestantism are among the factors of history of philosophy and theological background of European identity. Also in this period Ottoman empire expanded its borders into the central Europe and became a part of European state system.

The protestants in Europe preferred to exploit the existence of Ottomans in Europe without setting up an alliance or cooperation. Reform movement affected the differentiation of the relations between European states and Ottoman Empire establishing the crusades on the national causes. It is argued that Ottoman Empire did not have any direct effect on the appearance and development of Protestantism.

Keywords: *Ottoman Empire, Islam, Luther, Protestantism, Reform Movement.*

Giriş

Hıristiyanlık, günümüzde en fazla müntesibe sahip, İsa merkezli bir dindir. Başlangıçta küçük bir Yahudi mezhebi olan Hıristiyanlık IV. yüzyılda Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelerek büyümüştür. Hıristiyanlık dünya dinleri içerisinde en fazla bölünmeye maruz kalan dinlerdendir. Günümüzde nüfusu iki milyara yaklaşan Hıristiyanlar mezhep olarak da telakki edilen üç temel gruba ayrılmışlardır. Bunlardan ilki bir milyarı aşan taraftarıyla Roma Katolik Kilisesidir. Hıristiyanlık mezhep oluşumu Ortodokslukla devam etmiş ve XVI. yüzyılda Protestanlık doğmuştur. Protestanlar 400 milyona yakın nüfusuyla XV. yüzyıldan sonraki reform hareketleri sonucunda ortaya çıkmış ve birçok alt mezhebe bölünmüştür (Aydın, 2008:328-329). Martin Luther ve Protestanlık XVI. Yüzyılda Avrupa düşünce tarihinin ve teolojik yapısının oluşumunda önemli etkenlerdir.

Protestanlık, XVI. yüzyılda Alman ilahiyatçı Martin Luther (1483-1546)'in öncülüğünde başlayan reform hareketidir. Bu hareket, Batı'nın dinî tarihi içinde kendini, yeni bir din olarak veya Hıristiyanlığın yeni bir şekli olarak takdim etmemiştir. Luther'in başlattığı akım, Kilise'nin kendisini

reforma tabi tutma hareketi olarak değerlendirilmiştir. Bu reform planlanan bir hareketten ziyade manevi, politik ve sosyal bir ihtiyaca cevap olarak oluşmuştur (Olgun, 2001:81-82).

Luther teolojik olarak, katı kaderci ve amele ihtiyaç duymayan bir iman anlayışıyla Augustin'ci, Tanrı, şeriat ve kurtuluşa ait görüşleriyle de Pavlusçu düşünceleri devam ettiren bir anlayışa sahiptir (Olgun, 207-208).

Osmanlı Devletinin başında Kanuni Sultan Süleyman'ın olduğu dönemde Avrupa'da reform süreciyle birlikte büyük çalkantılar ve değişimler yaşanmıştır. Müslümanlar Avrupa'ya ilk gelişlerinde Endülüslü Emevi Devletini kurarak İspanya'nın büyük bir bölümünü ve Akdeniz'deki adaların tamamını ele geçirmiştir. Fakat Hıristiyanlar bu toprakları tekrar zapt etmişler ve Avrupa'da Müslüman varlığını bitirmişlerdir. Müslümanların Avrupa'ya tekrar gelişi Osmanlı devleti ile olmuş, Kanuni 1529 yılında Viyana'yı kuşatmıştır. Bu dönemde Avrupa'da dini reform yaşanmaktadır. Protestanlar tarafından Katolik Kilisesine ve Papaya karşı yürütülen reform hareketi Kanuni döneminde başlamıştır. Yaşanan olaylar Protestanlığın ortaya çıkışında Osmanlı Devleti'nin ve Kanuni'nin etkisinin olduğunu göstermektedir.

Luther başlattığı reformla Roma Katolik Kilisesinin ve Alman İmparatoru V. Charles'in tepkilerini çekmiştir. Bu dönem Alman İmparatoru ve Papa arasındaki siyasi mücadelenin de had safhada olduğu bir dönemdir. Tarihçiler tarafından, Osmanlı devletinin Papaya ve İmparatora karşı Luther'i desteklediği hatta bu destek olmasa Protestanlığın doğmayacağı ve yayılamayacağı ifade edilmiştir. Protestanların varlıklarını Kanuni Sultan Süleyman'a ve Osmanlı Devletine borçlu olduğu vurgulanmıştır (Küçük-Tümer-Küçük, 2009:416).

Martin Luther'in yaşadığı dönemde Avrupa'da yaygınlaşan Osmanlı tehdidi ve İslam korkusu, İslam ve Hıristiyanlık arasındaki ilişkilerin olumsuz yönde gelişmesini desteklemektedir. Zaten tarih boyunca İslam ve Hıristiyanlık problemlerle dolu bir geçmişe sahip olmuştur. Martin Luther zamanının anlayışına uygun olarak yazılarında çoğunlukla Müslümanları kastederek "Türk" kelimesini kullanmıştır. Bu dönemde Türk ve Müslüman tanımları ortak bir algıyı ifade etmektedir. Luther, Batı'da İslam karşıtı görüşleriyle önde gelen şahsiyetlerdendir. Luther'in İslam'a bakışı öncelikle teolojik açıdan değil, Osmanlı Devletinin Avrupa'ya yönelik askeri tehdidi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Diğer taraftan Luther, farklı eserleriyle

İslam karşıtı gelenekte yerini almıştır (Hageman, 2000:81). Fakat Luther'in İslam ile ilişkisi sadece bu yönüyle değerlendirilmemelidir. Fazla dile getirilmese de Osmanlı Devleti ve Protestanların ortak ilişkileri ve aynı düşmanlara sahip olmaları, işbirliğini gündeme getirmiştir. Makalede Luther ve Osmanlı Devleti arasındaki muhtemel işbirliklerinin, gelişmeler neticesinde ortak stratejilerin ve kazanımların izi sürülmeye çalışılmıştır.

1. Avrupa'da Reformun Öncül Hareketleri

Avrupa'da 1517 yılında ortaya çıkan Protestan Reformunun temel nedeni Roma Katolik Kilisesinin içinde bulunduğu durumdur. Katolik Kiliseyi temsil eden din adamları arasında bilgisizlik, görevi ihmal, cinsel istismar gibi olumsuz davranışlar yaygındır. Papalık ise bu konularda önlem almak yerine merkezde suçları korumuş ve teşvik etmiştir (McNair, 1977:354). Roma Katolik Kilisesi Endüljans belgeleriyle günahları affederken Avrupa'da Rönesans hareketi başlamak üzeredir. Reformun sebepleri arasında Endülüs Devletinde Müslüman bilginlerin etkisiyle yetişen Batılı öğrencilerin etkisi de önemlidir. Rönesans düşüncelerine uygun olarak yetişen öğrenciler, söylemlerinde Tanrı ile kul arasına girilemeyeceği görüşünü benimsemişlerdir. Gelişmeler dinde reform ihtiyacını zorunlu hale getirmiştir (Atasağın, 2013:286).

Avrupa'da XV yüzyılın sonları ve XVI yüzyıl kriz çağı olarak bilinmektedir. Protestan Reformunun yaşandığı dönemde Avrupa, salgın hastalıklar ve Türk tehlikesiyle karşı karşıyadır. Luther'in yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti Hıristiyan Batı için tehdit durumundadır (McNair, 1977:355). 1347 yılında yaşanan kara veba salgınında üç yıl içinde Avrupa nüfusunun üçte biri ölmüştür. 1500'lü yıllarda bile bu hastalık sebebiyle Avrupa ölüm odaklı bir toplum olarak anılmıştır. Patlak veren veba salgınları, İngiltere ve Fransa arasındaki Yüz Yıl Savaşları, Avignon'daki papa ve kilisedeki büyük hizipleşme, çekilen kıtlık, karamsar bir ruh halinin oluşmasına sebep olmuştur (Lindberg, 2014:24). Reform dönemine gelindiğinde veba hastalığı hafiflemiş ama tehlike olmaya devam etmiştir. Bu hastalık 1517 yılında Wittenberg'de ortaya çıkmış bunun üzerine Luther, evini hastalar için bir misafirhane haline getirmiş ve "Kişi Ölümcül Vebadan Kurtulabilir mi?" diye bir kitap yazmıştır (Lindberg, 2014:27).

Osmanlı döneminde gündeme gelmemesine rağmen Avrupa'da veba hastalığı Tanrı'nın bir cezası olarak düşünülmüş ve buna sebep olarak da insanların günahları ileri sürülmüştür. Bu gelişme sonucunda ölüm ve

hastalıkların oluşması, günahkâr insanoğlu için Tanrı'nın bir yargısı olarak değerlendirilmiştir. Vebanın yaygın olduğu dönemde, günahlarından kurtulmak için kendilerini kırbaçlayan veya vücuduna dikenli tel saranlar, şehirleri dolaşarak kendilerine eziyet etmişlerdir. Bu şahıslar şehirlere tören alaylarıyla giriyorlar, çanların çalmasıyla birlikte bir alanda toplanıp elbiselerinin üst kısımlarını çıkarıyorlar, diz çöküp günah çıkardıktan sonra ilahiler söyleyerek kendilerini kırbaçlıyorlardı. Vebadan kurtulmak için yapılan bu eylemlere katılan tören alayları ve takipçileri vasıtasıyla bu hastalık daha fazla yayılıyordu (Lindberg, 2014:28). Bu süreçte salgınları, Yahudi komplosu olarak değerlendirilen yorumlar öne çıkmış ve çok sayıda Yahudi öldürülmüştür. Yahudilerin asıl ölüm nedenleri ise zenginlikleri ve feodallerin onlara borçlu olmasıdır (Lindberg, 2014:30).

Reformun öncül gelişmelerinden biri de deniz aşırı topraklara yapılan keşiflerdir. Luther'in yaşadığı dönemde Christof Kolomb Amerika'yı bulmuş, Vasco da Gama Hindistan'a deniz yoluyla ulaşmış, Bartholomeu Diaz ise Ümit Burnu'nu dolaşarak Afrika'nın güneyini keşfetmiştir. Bunların dışında başka denizcilik ve coğrafi buluşlar da yapılmıştır. Yapılan keşifler, Avrupa'da refahın artmasına ve düşünce yapısının gelişmesine zemin hazırlamıştır (McNair, 1977:356).

Reform için “*Yeniden Doğuş*” anlamında kullanılan Rönesans süreci önemli bir işleve sahip olmuştur. İtalya'da doğan Rönesans, XV. ve XVI yüzyıllardaki yaygın kültürel değişimdir. Amaç Grek ve Roma değerlerini politika ve düşünce alanında tekrar canlandırmaktır. Latince gramer öğreten kişi anlamına gelen Hümanistler bu amaçla klasik eğitimi canlandırmaya çalışmışlardır (McNair, 1977:357).

Bir yandan Osmanlı Devleti Avrupa'daki ilerlemesini sürdürürken diğer yandan ilk dönem Hümanistler, Hıristiyanlığa karşı olmamalarına rağmen Niccola Machiavelli (1469-1527) gibi yazarlar Hıristiyanlık hiç var olmamış gibi düşünceler ortaya koymuştur. Avrupa'da Ortaçağ düşüncesi hakim olmasına rağmen Rönesans bu düşüncüyü Platon'u esas alarak devam ettirmiştir. Kısa sürede Rönesans düşüncesi Avrupa'da; Fransa, Almanya, Hollanda, İspanya ve İngiltere'de yayılmıştır. Fransa'da Protestan Reformunu başlatan Jacques Lefevre d'Étaples (1450-1536) ve Guillaume Bude (1468-1540) Hollanda'da “Luther'in kuluçkaya yatıp civciv çıkarttığı yumurta”yı yumurtlayan Desiderius Erasmus (1467-1536), İspanya'da Ellio Antonio de Nebrija (1444-1522), İngiltere'de John Colet (1467-1519) Almanya'da ise

Cusa kardinali Nikolaus (1400-1464) ve Johann Reuchlin (1455-1522) önemli Hümanistlerdendir. Rönesans düşüncesiyle Batı’da birçok üniversite de açılmıştır. Bunlardan biri de 1502 yılında açılan Martin Luther’in eğitim verdiği Almanya’daki Wittenberg Üniversitesi’dir (McNair, 1977:357). Bu dönemde dinin teoloji alanında kendini hissettiren Protestan Reformun öncül hareketleri, Katolik Kilisenin İncil’e ters olan öğretileriyle mücadele etmiştir. Söz konusu bu mücadele de reform sürecini hızlandırmıştır.

1. Luther ve Reform Süreci

Bilimsel çalışmalarda dile getirilen “reform” kavramı geleneksel anlamda çok sayıda reform hareketini temsil etmektedir. Martin Luther başlangıçta reform terimini Wittenberg Üniversitesi’nde yeni müfredat oluşturma çalışmalarında kullanmıştır. Luther yeni bir mana yükleyerek reformu; “iyileşme” anlamında kullanmıştır. Reformu, ahlaki yenilenmeden ziyade doktrine bağlamış ve insan için önceki koşullara dönmek değil “affedilmek” olarak tanımlamıştır. Reform bir çağ/çığır olarak 1517 ve 1555 tarihleri esas alınarak dile getirilmiştir. 31 Ekim 1517 Wittenberg kilisesinin duvarına Doksan Beş Maddelik Tezin asılarak reformun başlangıcı; 1555 ise Augsburg Din Barışının gerçekleştirildiği tarihtir (Lindberg, 2014:9-10).

Martin Luther farklı imajlarla gündeme gelen bir kişiliktir. Ona bir taraftan şeytan soyu, Hitler ve antisemitizmin müjdecisi denilmiş, rahatına düşkünlüğü ve vaazları için para alması eleştirilmiştir. Diğer yandan ise Luther Beşinci İncil Yazarı olarak İncil’deki İlyas, Yeremya, Vaftizci Yahya ve Musa gibi görülmüş, Tanrı onun aracılığıyla konuşuyor denilmiştir. O bir peygamber öğretmen ve kahraman haline getirilmiş ve bir şiirde: “Yaşayışı muhteşemdi, konuşması daha da muhteşemdi ama en muhteşemi öğretiydi” denilmiştir. Batı Aydınlanmacıları onu sadece din alanında değil, hayatın her alanında özgürlüğün kahramanı olarak görmüşlerdir. Diğer yandan Luther, kadınların kilise yönetiminde söz sahibi olmasına ve kardeş olarak değerlendirilen rahip ile rahibenin evlenmesine izin vererek ensest evliliğe sebep olmakla suçlanmıştır. Yine Luther hakkında; şeytanla anlaşma yaptığı, annesinin şeytanla olan ilişkisinden meydana geldiği, psikopat bir bozguncu ve asi olduğu görüşleri ileri sürülmüştür (Lindberg, 2014:9-15-16). Genel anlamda reform belli bir şahsa göre anlamlandırılmamalıdır. Çünkü reform yani iman yoluyla arınma anlayışı; tarihi, kültürel ve Luther’in kişisel şartları

altında gerçekleşmiştir. Bu gelişme Avrupa'daki siyasi durumu etkilemiş ve yönlendirmiştir.

2. Avrupa'da Siyasi Durum ve Osmanlı Denge Sistemi

Hıristiyanlık için Reform Ortodoksluktan sonra tekrar bölünmenin habercisidir. Bu dönem ve öncesinde Osmanlı Devletinin Avrupa ülkelerine karşı izlediği politikanın öncelikli prensibi, olası haçlı saldırısına karşı önlemler geliştirmektir. Bu amaçla Osmanlı, Avrupa Hıristiyanlığının devamlı parçalanmış bir durumda kalmasına çalışmış, Papa ve diğer Avrupa güçlerinin birleşmemesi için gayret sarf etmiştir (İnalçık, 2010, 44). Bu süreçte Osmanlı ve Protestanlar arasındaki yakınlaşma zorunlu hale gelmiştir.

Osmanlı Devletinin tüm gayretlerine rağmen XVI. yüzyıl Avrupa'sında en önemli hadise; Charles-Quint'in 1519 yılında V. Karl ismiyle Almanya İmparatoru olmasıdır. Ona ailesi tarafından büyük bir miras kalmış, gücü karşısında Fransa ve İngiltere krallıkları tehdit altına girmiştir (Öztuna, 2006:20).

1525 yılında Fransa kralı I. Fransuva İmparator Şarlken tarafından Madrid'de esir alınmıştır. Kraliçe, oğlunu kurtarmak için Kanuni'ye başvurarak İmparatora karşı hareketlenmeye çağırmıştır. Buna karşılık Kanuni bir mektup göndererek 1526 yılında Mohaç seferine karar vermiştir. Burada izlenen siyaset Osmanlı Devleti Avrupa politikasının temel prensibi olmuştur. Söz konusu gelişme; Osmanlı Devletinin karşıt güçleri destekleme politikası olarak Avrupa'daki büyük güçlere karşı devamlı kullanılmıştır. Fransa ittifakı ile başlayan bu strateji, Avrupa'ya karşı Osmanlı politikasının temel taşı olmuştur (İnalçık, 2010, 31).

1494-1559 İtalyan Harpleri, bağımsız devletlerarasında “denge politikası” denilen devletler sistemini gündeme getirmiştir. Avrupa'yı tek bir imparatorluk egemenliği altında birleştirmek isteyen İmparator V. Karl, bu amaçla Türklere karşı Haçlı seferi başlatmayı düşünüyordu. Onun asıl amacı Avrupa'da egemen tek güç olabilmektir. Fransa, İngiltere, Hollanda ve Alman prensleri ise İmparator karşısında bağımsızlıklarını korumak düşüncesiyle başka dış güçlerle ilişkiye girmeyi mümkün görüyorlardı. Bu sırada Osmanlı devleti, devletler sistemi içerisinde yerini almış, tehdit altında İmparator karşısında zor durumda olan ülkelere ve Protestanlara yardım etmiştir. Denge sistemi neticesinde Osmanlı devleti, Avrupa devletler sisteminin bir parçası haline gelmiştir (İnalçık, 2010:36).

Gelişen Osmanlı tehdidi karşısında Papa ve Alman İmparatoru V. Karl tüm Avrupa güçlerini yanına alarak Haçlı seferi hazırlığına girişmiştir. Protestanlar böyle bir haçlı seferine Papalığın katılmasını hiçbir zaman onaylamamışlar, bu işin imparatorluk tarafından yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Böylelikle haçlı seferleri ulus gerçeğine dayalı bir tabana yayılmıştır. Aynı dönemde Osmanlı Devleti Papa ve İmparatora karşı dini reform hareketlerini desteklemiştir. Haçlı siyasetine engel olmak amacıyla Martin Luther ve John Calvin Osmanlı devletinin dini karşıtlıkları destekleme siyaseti dâhilinde algılanmıştır. Osmanlıların Orta Avrupa’da papa taraftarı olan Habsburglar’a baskısı sayesinde Protestanlık yayılabilmiştir. Osmanlı devleti Protestanları müttefiki gibi görmüş, padişah onlara mektuplar ve ajanlar göndermiştir. Aynı dönemde Luther’in yardımcısı olan Melancton İstanbul Ortodoks Rum Patriki ile irtibata geçmiştir (İnalçık, 2010:306-307).

3. Luther ve Osmanlı Devletiyle İlişkileri

Martin Luther’in bir ilahiyatçı olarak tavrı, İncil merkezli beyanları Osmanlı Devleti tarafından genelde memnuniyetle karşılanmıştır. Özellikle Papalık karşıtı söylemler Osmanlı Sultanları tarafından desteklenmiştir. Mohaç Savaşına kadar Luther, değerlendirmelerini bir ilahiyatçı bakış açısıyla ortaya koymuş fakat Hıristiyanlar açısından yaşanan hezimetten sorumlu tutulmuştur (Pfeffermann, İstanbul:169).

Luther’in Türklerle ilgili görüşü farklı nedenlerle değişse de teolojik açıdan onun sadık kaldığı kanaat; “Türk’e karşı savaşmak tıpkı günahlarımızı bu sopyayla yoklayan Tanrıya karşı gelmek gibidir” görüşüdür (Olgun, 2008:23). Kronolojik açıdan Luther’in Türk meselesi hakkındaki görüşlerinde fark edilen ilk tez, sahip olduğu teolojik altyapı bilgisidir. Luther Tevrat’ta Danyal Peygamberin “Kıyamet Alametleri”ni (apokalypse) yorumlayarak Türk tehlikesine işaret olarak değerlendirir. Bu yargının bir sonucu olarak Orta Çağda yaygın olan kehanete göre Tanrı, Türkleri günahlardan dolayı cezalandırıcı olarak seçmiştir. Yani Papalığın sebep olduğu kötülükler Müslümanların güçlenmesine yol açmış ve ortaya semavi bir cezalandırma çıkmıştır. Gerçek sebep Türklerin gücü değil Hıristiyanların günahlarıdır. Luther bu görüşünü Kutsal Kitaba dayandırmış ve yaygınlaştırmıştır (Pfeffermann, İstanbul:170-171).

Türkler hakkındaki kanaatler Reform hareketinden önce de mevcut olsa da Luther’in kıyamet gününün yaklaşmakta olduğuna dair düşüncesi,

Martin Luther ve Osmanlı Devletiyle İlişkileri

Türklerle yapılacak bir savaşın Tanrının arzusuna ters düşeceği inancını arttırmıştır. Ona göre Mesih hükümdarlığının ortaya çıkmasındaki son aşama, Türk tehlikesidir. Türklere karşı Hıristiyanların aldığı yenilgiler ve Papalığın baskıları Luther'in bu konudaki görüşlerini daha fazla yaymasına engel olmuştur.

Yaşanan gelişmelerin neticesi olarak Luther; Osmanlı Devletinin Mohaç zaferi ve sonrasında elde ettiği başarılar, Hıristiyanlığın içine düştüğü zor durum ve hissettiği baskılar sebebiyle Türklere karşı direnmenin gerekliliğini savunmuştur. Fakat bu direnişin Papalığın yanında değil İmparatorun yanında olması gerektiğini belirtmiştir. Zaten Luther'e göre Kilisenin niyeti Türklere karşı ciddi olarak savaşmaktan ziyade bu bahaneyle kesesini doldurma hevesidir. Teolojik açıdan Luther'e göre Papalık, savaşmamalıdır. Bu dünyevi ve uhrevi devlet ayırımına aykırıdır. Ona göre ruhaniler kılıç kuşanmamalıdır. Bu konuda şöyle der: "Bir savaş adamı olsaydım ve savaş meydanında bir papaz veya üzerinde hac işareti taşıyan bayrak görseydim, hatta bu bizatihi bir haç dahi olsaydı, peşimden sanki şeytan kovalıyormuşçasına ondan uzaklaşmak için kaçıp giderdim..." (Pfeffermann, İstanbul:172-173).

Luther'e göre Türklere karşı çifte savaş yapılmalıdır. Bunlardan ilki iyi bir Hıristiyan olarak tövbe ve istiğfar edilmesidir. Böylelikle Türklerin Tanrının sopsası olma vasıfları engellenmelidir. Diğeri ise Türklere karşı savaşan Avrupa ordularının gerçek Hıristiyan orduları olmalarıdır. Hatta ona göre bu Hıristiyan orduları Tövbe ve istiğfar etmeden Türklere savaşılırsa zaferin Türklerin olmasını yeğler. Ona göre tövbesiz bir Hıristiyan ordusu Türk ordusundan farksızdır (Pfeffermann, İstanbul:174).

Luther Osmanlı Devletinin başarılarını ve sahip olduğu sosyal cazibeyi de Tanrının gazabı olarak düşünmüştür. Yaşadığı dönemde Hıristiyanların Türk topraklarına kaçıışı gündemdedir. "Köylü Ayaklanmaları" esnasında Salzburg ve Wützburg gibi şehirlerden kaçan Almanlar ve keşişler, Tuna'yı geçerek zulüm ve tecavüzlerden kurtulmak amacıyla kaçmıştır. Macaristan toprakları kaçış rotası olarak önemli bir çekim merkezi olmuştur. Luther içine sindiremese de bazen Türk idaresini beğendiği veya Türklerin Almanya'ya gelmesini arzu ettiği izleniminden kurtulamamıştır. Luther bu konularla alakalı olarak Justus Jonas'a 1542 yılında yazdığı bir mektubunda şöyle der: "Ve üstelik bir de dua ediyor ve imansız Türk'ün, Türklere daha beter olan böylesi Hıristiyanları öldürmemesi için gayret sarf ediyoruz! Eğer günün

birinde Türk boyunduruğu gelecekte, o zaman, Türk dostlarının ve bu topraklarda oturanların bizi idare etmelerine izin vermektense, Türk düşmanlarına ve yabancılara hizmet etmek daha iyi olmaz mı?" (Pfeffermann, İstanbul:177).

Reform sürecinde Osmanlı Devleti ve Alman hükümdarları arasındaki ilişkiler tarihi açıdan çok sınırlıdır. Fakat Avrupa Devletler Sistemi içerisinde Osmanlı Devleti Alman İmparatorluğunu devamlı baskı altında tutmuştur. Luther ve Protestanlar bu baskıdan daima istifade etmişlerdir. Protestanların ve Katoliklerin Türklerle anlaşma yapma konusundaki itham ve suçlamaları ise devamlı mevcut olmuştur.

4. Luther ve Kanuni Dönemi

Osmanlı Devleti Kanuni döneminde Batı ülkeleri için düzen kurucu bir siyaset izlemiştir. Protestanlığın ortaya çıktığı dönemde Osmanlı Devleti Avrupa'nın içlerine kadar ilerlemiş bir durumdadır. Bir yandan Osmanlıdan duyulan korku diğer yandan ise Katolik Hıristiyan yöneticilerin sömürüsü vardır. Bu dönemde Martin Luther ve birçok önemli şahsiyet Kanuni'nin adil yönetimine işaret ederek Hıristiyanları uyarmıştır. Diğer yandan Kanuni, Almanya ile İspanya'nın arasını açan bir siyaset izleyerek Martin Luther ve taraftarlarına destek olmuştur (Hıdır, 2012:55).

Luther, Osmanlı Devleti Viyana kuşatmasını gerçekleştirinceye kadar ilk dönem yazılarında Türklere olumlu bakmış, Hıristiyan ve Almanların yaşam biçimlerini eleştirmiştir.¹ Papalığı eleştirmek düşüncesiyle Osmanlı'nın diğer dinlere karşı hoşgörüsünü ve Türklerin olumlu yönlerini dile getirmiştir (Günay, 2010:89-90).

Kanuni Viyana kuşatması öncesinde Avrupa'daki siyasi ve dini durumu takip ettirmiş ve Luther hakkındaki bilgiler kendisine rapor edilmiştir.²

¹ Türkler yeminlerini göğü ve yeri yaratan Tanrı'ya ve onun kulu olan Muhammed'e ve semadan gönderilen 84 peygamber üzerine yaparlar ve yerine getirirler. Böyle bir düşmanın güç ve kudretine karşılık, biz bütün Almanlar, tembel tembel geniş getiren dişi domuzlar gibi işsiz güçsüz dolaşılıyor, oburca tıkmıyor, hayvan gibi yiyor, içiyor, türlü kötü niyet ve arzularımızı yerine getiriyor, hiçbir şeyi ciddiye almıyoruz. Bunun yanında zavallı Alman askerleri çok acıklı durumlara düşüyor ve büyük yenilgilere uğruyor Çünkü Türk 30 yıl içinde o kadar kudret kazandı ki, Mısır'ın, Arabistan'ın, İran'ın, Asya'nın ve bütün Yunanistan'ın hâkimi oldu (Erbaş, 2007:169).

² "Hazret-i Sultânım. İki ay mikdarı vardır ki, Alaman taraflarından Fıra Martin Lutru nâm bir beg kendünden bir din peyda edüp İspanya mel'unun âyin-i bâtilasına muhalefet edüp otuz bin mikdarı asker cem' edüp..." (Hıdır, 2012:56.).

Hazırlanan rapor dini açıdan Protestanlığı tahlil etmekten ziyade siyasi amaçlıdır ve Osmanlı Devletinin fetih siyasetinde başarısı için Avrupa'nın birliğinin engellenmesi amacını taşımaktadır.

Reformun Türklerin işini kolaylaştırdığı söylenir. Doğal olarak Türklerde reformun işini kolaylaştırmıştır (<https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/80/89,133>). Türkler olmadan belki de Protestanlık, Avrupa Tarihinde 1209 yılında Papa III. İnnocent zamanında üzerlerine haçlı seferleri düzenlenen ve binlercesi kılıçtan geçirilen Albililerin uğradığı akibete uğrayacaklardı (Eroğlu, 2005:19). Protestan liderler Türklerin kendilerine yol açtığı felaketlerin ve sunduğu fırsatların farkındaydı. Türkler sayesinde bu liderler davalarını daha rahat anlatabiliyorlardı

XVI. yüzyıl Ortaçağ Avrupa'sında Roma Katolik Kilisesi ve Protestanlar arasındaki mücadeleden dolayı din, Türklerden daha fazla kamuoyunu meşgul ediyordu. Eski ve yeni doktrinlerin savunucuları birbirlerine karşı kitap basma savaşına girmişlerdi. Katolikler ve Protestanlar arasında matbaanın önemi gün geçtikçe artmış, Luther matbaayı kendi menfaati doğrultusunda diğerlerinden daha verimli kullanmıştır. Avrupa kamuoyunda din üzerinden yürütülen bu savaşta Türkler ikinci planda kalmıştır (<https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/80/89,135>).

Reform yanlıları Türklerin eylemlerinden onlarla herhangi bir ittifaka girmeden faydalanma yolunu seçmişlerdir. Luther Türlerle işbirliği yapmanın ötesinde onlardan faydalanmayı düşünmemiş, Türk tehdidi karşısında fırsatları değerlendirmiştir. Luther'in düşünüş ve davranış tarzı, içinde bulunduğu şartlara göre mantıklıdır. Osmanlı devleti o dönemde Avrupa'nın içlerine; Viyana önlerine kadar gelmiş ve bütün Hıristiyanlık âlemini tehdit etmiştir. Protestanlar ve Katolikler Osmanlı-İslam karşıtlığıyla gerçek Hristiyan'ın kendileri olduğunu öne sürmüşlerdir. Buna rağmen Osmanlı Devleti, Papalığın ve Habsburg hanedanının Protestanlar üzerine yürüyüp onları yok etmelerini önlemiştir. (<https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/80/89,137>).

Aslında Luther Türklerden korkmak yerine onlara minnettar kalmak için her türlü gerekçeye sahiptir. Alman İmparatorunu Protestanlara karşı kalıcı tedbir ve önlem almaktan alıkoyan şey ise Türk tehdididir. Reform sürecinde Müslüman dünyadan Hıristiyanlara karşı, ciddi bir tehlike vardır. Luther çağdaşlarından çok daha fazla savaşın ve pasif bir direnişin neler

getirebileceği endişesini taşımaktadır. Diğer yandan İmparator ise Türklere karşı yürüteceği savaşta prenslerin gücüne ihtiyaç duymasından dolayı Protestanların üzerine gidememiştir. Luther'e göre realist politika bakışı açısıyla reformun geleceği Türk ordularının güçlü olmasına bağlıdır. Hatta Osmanlı devleti yeterince güçlü olmadığı takdirde Alman imparatoru Protestanları yok edebilir endişesini taşımaktadır. Zaten Alman imparatoru başındaki Türk tehdidinden dolayı reformla uğraşamamıştır (W. Forell, 1946:680).

Sultan ve Luther arasında doğrudan politik bir ittifaktan bahsetmek mümkün olmasa da Kanuni, çevresindekilere Luther'in yaşını sormuş 48 olduğunu öğrenince: "onun biraz daha genç olmasını isterdim. Yine de beni kendisine destekçi olarak bulacaktır." demiştir. Luther bu sözleri haber aldığı anda "Tanrı beni böyle bir koruyucudan korusun." demiştir (Hıdır, 2012:57). Diğer yandan V. Karl tarafından zor durumda bırakılan Protestanlar Osmanlı Devletinden yardım istemişlerdir. Bu talebi ifade eden mektuplar günümüzde mevcut olmasa da cevaben bir nâme gönderilmiştir.³ Bu nâmede Osmanlı Devletinin Protestanlara vaad ettiği destek ve yardım açıkça zikredilmektedir. Bunun yanısıra Osmanlının Avrupa Hıristiyan birliğinin bölünmesine yönelik niyeti ve Protestanlara siyasi desteği görülmektedir

³ "Flandre ve İspanya memleketlerinde Lüteran mezhebi üzere olan beyler ve beyzâdeler ve sâir Lüteran mezhebi âyânı... Biz Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ve Muhammed Mustafa efendimizin hak peygamberliğine âmme-i ehl-i İslâm'la itikat ve itimadımız olup siz dahi puta tapmayıp, kiliselerden putları ve suret ve nakusları reddedip 'Hak Teâlâ birdir ve Hazret-i İsa peygamber ve kuludur' deyu itikat edip... Papa denilen bî-din, hâlikını bir bilmeyip ve Hazret-i İsa aleyhisselâma Tanrılık isnad edip halkın nice kullarını ol tarik-i dalâlete sevk edip nice kanlar dökülmesine sebep olmağla siz, Papaluğa kılıç çekip merhamet-i şahanemiz sizin tarafınıza masruf olup kara ve deryadan her hal ile size muavenet-i husrevânemiz zuhura gelmek ve ol zalim-i bî-din elinden sizi halâs ve hak dine sevk etmek lâzım gelmiştir; imdi size olan dostluk ve muhabbetimizin îlâmı haylıdan beri maksûd-ı hümâyunumuz olmuştur; Hâlâ yüce âsitânemiz kullarından Muharrem nam kulumuz ol tarafın dilini ve ahvalini bilir ve îtimad olunur kulumuz olmağın irsal olundu. Vusul bulduktâ gerektir ki cümle beyler ve Lüteran beyzadeleri ve âyânıyla size dostluğumuzu mukarrer bilip ve hüsn-i ittifakla mezkûr kulumuz ile mükâleme ve müşavere edip ağızdan dediği ve kâğıt ile bildirdiği cemi-i kelimâtım mübarek ağızımızdan sâdir olmuş gibi mukarrer bilip dahi her ne yılda ve zamanda ittifakla papa bî-dinine asker çekmek ve cenk etmek murad ediniyorsanız ona göre îtimad olunur adamlarınızı yüce âsitânemize gönderip mezbûr kulumuz ile maan ahvalinizi bildiresiniz. Merhum kulumuz, Muharrem'in sağ memesi altında ve sol ayağının inciğinde yarası vardır; ana göre mukayyed olup nâme-i hümâyunumuzun âharin eline düşüp hile ve huda ile mabeyinde olan dostluğu bilip zarar ve zehend erıştirmek ihtimali olmiya ve's-selam." (Uzunçarşılı, 1988:449).

(Hıdır, 2006:140-141). Mevcut ihtimallere rağmen strateji ve güç kuralları, Türkler ve Protestanlar arasında işbirliği olması gerektiğine işaret etse de Luther Türklere karşı savaşı teşvik etmiştir. Türkleri İncil üzerinden değerlendirerek rahip vizyonuyla olaylara din gözlüğüyle bakmıştır. O Hıristiyanlardan pişman olmalarını, kutsal kitabı sevmelerini ve otoriteye itaat etmelerini yani Hıristiyanlığın özüne dönmelerini istemiştir.

Osmanlı Devleti ve Roma Katolik Kilisesinin düşmanca tutumları Protestan Mezhebinin Macaristan'da gelişmesini sağlamıştır. Macaristan Reform yıllarında Habsburg, Osmanlı ve Macar bölgeleri olarak üçe bölünmüştür. Bazı tarihçiler Osmanlı Devletinin Macar Protestanlara yardım etmesini ve Mohaç savaşında kazanılan zaferi, Protestanların faydasına olması sebebiyle Reformun bir evresi saymışlardır (Almond, 2013:185).

Sonuç

Osmanlı Devleti hükmettiği topraklarda Müslüman ve Hıristiyanları uzun zaman uyumlu bir şekilde bir arada yaşatmıştır. Diğer yandan Avrupa'da menfaatlerini korumak ve muhtemel haçlı seferlerine engel olmak için Hıristiyan ittifakını önlemeye çalışmıştır.

Luther'in Osmanlı Devletinin müttefiki olduğu, Kanuni ve Luther arasında bir anlaşmanın yapıldığı iddiaları henüz hakkında yeterli bilgi ve kanıtın bulunmadığı iddialardır. Protestanlığın ortaya çıkışında ve taraftar bulmasında Osmanlı Devletinin rolünün olduğu iddia edilse de teolojik yönden bir etkinin veya rolün bulunmadığı kabul edilmektedir. Siyasi açıdan Osmanlı devletinin yeni bir mezhep oluşumu sağlayan Protestanlığı desteklemesi, bu sayede Almanya ve diğer Katolik ülkelerle birlikte İspanya'nın aralarının açılmasına yol açacak bir siyaseti uygulaması doğaldır.

Reform hareketi Batı dünyası ve Türkler arasındaki ilişkilerin farklılaşması konusunda etkili olmuştur. Haçlı seferleri fikir olarak ulusal bir temele oturmuş Reform süreciyle bölünen Hıristiyan âlemi Türk tehlikesini arka plana atmıştır. Aralarında mevcut bir işbirliği anlaşması olmaksızın Protestanlar ve Osmanlı Devleti V. Karl ve Alman İmparatorluğu ile mücadele etmişlerdir. Yaşanan gelişmeler Protestan ve Katoliklerin ayrışmasını hızlandırmıştır. Bu durumdan Protestanlar ve Müslümanlar ortak paydada kazançlı çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- ALMOND, Ian (2013). *İki Din Tek Bayrak*, Çev: Gül Çağalı Güven, Doğa Yayıncılık, İstanbul.
- ATASAĞUN, Galip (2013). *Dinler Tarihi*, Sebat Yayıncılık, Konya.
- AYDIN, Mahmut (2008). *Dinlerarası Diyalog*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet (2005). *Ökümenizm ve Fener Patrikhanesi*, Aziz Andaç Yayınları, Ankara.
- GÜNAY, Nasuh (2010). “Luther’in İslam Algısı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta.
- HAGEMANN, Ludwig (2000). *Martin Luther’in İslam Anlayışı*, Çev: Kuthan Kahramantürk. İzmir.
- HIDIR, Özcan (2006). “Luterci Protestanlığın Tarihi Arkapları ve Martin Luther’in Kur’an, Hz. Muhammed ve İslâm-Türk Kültürüne Bakışı”, *İslâm-Türk Medeniyeti ve Avrupa Uluslararası Sempozyum 24-26 Kasım*, Sivas.
- HIDIR, Özcan (2012). *Avrupa’da Müslüman Olmak*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Hail (2010). *Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜK, Abdurrahman Küçük-TÜMER, Günay –KÜÇÜK, Mehmet Alparslan (2009). *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- LİNDBERG, Carter (2014). Lindberg, *Avrupa’da Reform Tarihi*, Çev: Özgür Umut Hofaşçı, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- M. SETTON, Kenneth, “Lutheranism and the Turkish Peril”, <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/80/89>. 19.03.2017.
- MCNAÏR, Philip (1977). “Yenilik Tohumları”, *Hristiyanlık Tarihi*, Çev: Sibel Sel-Levent Kınran Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.
- OLGUN, Hakan (2001), *Luther ve Reformu*, Fecr Yayınları, Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz (2006). *Kanuni Sultan Süleyman*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- PFEFFERMANN, Hans (2013). *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, Çev: Kemal Beydilli, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- W. FORELL, Georges (1946) “Luther and the War Against the Turks”, *Concordia Theological Monthly*.